

Joan Lluís Vives, el més genial dels pensadors valencians

L'exiliat de Bruges

Aquest any es commemora el cinc-cents aniversari del naixement de Joan Lluís Vives, l'il·lustre humanista valencià.

Les enciclopèdies i un munt de llibres i articles consagrats a la gran figura de Joan Lluís Vives donen el 1492 com a l'any de la naixença de Vives. No obstant, una lectura atenta dels protocols de les esposalles de la parella Lluís Vives-Blanquina March, com també unes declaracions processals del seu pare, ens assenyalen que si, com és plausible, la vinguda del fill havia de ser posterior al matrimoni, el naixement no hauria tingut lloc fins, almenys, el 1493. Tanmateix, no em sembla que el fet tingui per ell mateix una importància excessiva. Els aniversaris no són, al capdavant, res més que símbols. I és just i natural que la terra i la ciutat que estimà tant es preparin a retre-li un homenatge que, em sembla, bé podria anar des de l'any en què som fins a tot el llarg de l'any vinent.

Perquè el fet és que Vives sempre hauria ser d'actualitat, baldament hagués estat oblidat col·lectivament durant segles, posat al ban dels autors de lectura prohibida i postergat en un munt de casos en què el cabal de coneixements de la Humanitat s'hi troba molt endeutat. Per això, penso que mai no seran sobers tots els esforços que es facin per tal de tornar-lo i mantenir-lo al setial que unes generacions malagraïdes o bé tan sols oblidoses de vegades li han negat.

Tal vegada hi pogué haver contribuït la seua vida, la major part a l'exili. Però, com ja vaig publicar a principis del 1978, hi hagué per això una raó importantíssima, que fins sembla estrany que persones conegedores del funcionament de la Inquisició hagin oblidat: és que Joan Lluís Vives, com a fill de pare i mare i avis condemnats al foc pel Sant Ofici, no hauria pogut tenir cap ofici públic a la terra nadiua.

Al seu temps, ni tan sols els jesuïtes, que amb les pròpies actituds agosara-

des haurien pogut comprendre les tesis vivesianes, no feren costat a Vives, que el fundador havia conegut a Bruges. La sèrie de dietes de Sant Ignasi de Loiola, recollides pel jesuïta Lanczyski, presenten el cap de la Companyia de Jesús felicitant Benet Perera, el jesuïta valencià que ensenyava al Col·legi Romà, per haver parlat amb severitat de les obres del seu compatriota Vives, que llavors delectaven a molts, que les llegien en secret. Més endavant, quan el 1555 els col·legis de la Companyia reberen instruccions d'escodrinyar els llibres que hi tenien, si bé les obres de Vives no foren condemnades al foc, almenys foren apartades de la circulació fins que el general hi prengué una decisió.

No fou fins al segle XVIII, quan els homes de la Il·lustració començaven a estar lliures de les responsabilitats dels carques al voltant del conflicte cultural-religiós del país, que els erudits valencians pogueren prestar una atenció particular al pensament de Vives i editaren curosament les seues obres.

PRECURSOR DE LA CIÈNCIA MODERNA

Segons Américo Castro, Vives recorda més Averroes, Ibn Hazm i Ibn Haldun que no pas Aristòtil, Descartes o Kant. Tanmateix, com al seu moment assenyalava Bonilla i Sant Martín, el seu escepticisme racional el relaciona directament amb Kant i amb Spencer. Totes les tendències de la seua ment el duïen cap a unes conclusions anàlogues a les de la *Crítica de la raó pura*. Mentre que amb Spencer compartia el concepte que només hi ha una veritat, un sol "regne de la llum"; de manera que no hi pot haver una escissió entre "la llum natural i la llum de la fe". La contradicció entre unes posicions i unes altres només és aparent. I és que Vives fou, alhora, el conciliador de la cultura antiga

i la cultura medieval i, d'altra banda, el precursor de moltes idees del pensament de la nostra època.

Aconseguí una fita encara més difícil, que era l'harmonització entre el corrent de pensadors que feien de la conducta i de l'acció el destí final de l'home, i el corrent dels que feien dels coneixements científics la meta permanent del seus esforços.

Queda clar que Vives intentà elaborar un nou sistema de lògica, allò que fins força més tard no havia de proposar-se el filòsof anglès Bacon. En la seva evolució, arribà fins a sentir el principi científic de la lluita per la supervivència dels més aptes, d'allò que Darwin defensaria més tard contra el saber acadèmic tradicional. Vegem-ho, si no, amb les seues paraules en *De la filosofia bàsica*: "Les accions i les lluites d'unes natures contra unes altres són contínues, ja que no hi ha res que no tingui el seu contrari, nascut d'ell mateix (...). N'hi ha que, mitjançant els seus instruments, obren amb més energia, i d'altres resisteixen amb una mollesa més gran. La natura que resisteix més fluixament i, en certa manera, deprimeix i desmoralitza el seu ímpetu, dona facultat a la seva enemiga perquè actuï amb més vigor contra ella. Però allò que actua més fermament, neutralitza en l'altra la facultat de resistència. Així que l'una genera allò que vol, i l'altra es retira i pereix."

Precursor genial, igualment, dels principis de Lavoisier en la física; de Lange i William James en l'estudi de les emocions; de Descartes amb l'ús de la introspecció com a mètode empíric en l'estudi de la memòria; de Mill, Hartler, Hume, Hobbes i Locke, en la descoberta i sistematització de l'associacionisme. El seu pensament revolucionà les creences coetànies, iniciant noves tresqueres per a una ciència llavors embrionària. Es tractà d'un escriptor

complet i enciclopèdic, ja que foren nombrosos els terrenys del saber que abraçà la seua ment. De tal manera que, en els seus intents de reforma, s'atreuís amb totes les disciplines del seu temps. Erasme de Rotterdam, que l'admirà des del principi, pogué dir d'ell que no hi havia "cap argument en què no exercités el seu enginy".

Naturalment, tampoc no hauríem d'idealitzar-ne la intuïció científica ni els coneixements. D'una banda, i a diferència dels que vindrien molt després d'ell, no reeixí a abstraure's de la seues emocions religioses. D'altra banda, és evident que el retard considerable de la ciència d'aquell temps, que al cap i a la fi compartia, no podien ser gaire exactes i més d'una vegada pecaren d'ingenuïtat en acceptar sense l'examen imprescindible les idees que llavors tothom admetia i que, certament, no tenien cap valor científic.

Al costat de paràgrafs indiscutiblement genials, les seues obres també contenen línies que poden entelar les proves del seu saber, si no fos perquè els savis europeus tardaren força a poder-les superar, ja que llavors els prejudicis i els llocs comuns estenallaven i aclaparaven les ciències, i dificultaven el progrés.

El resultat seria que Vives fou més utilitzat que citat. Com sol passar, d'altres s'emportaren la glòria en perfeccionar, a base dels coneixements adquirits per les èpoques posteriors, allò que Vives havia estat el primer a descobrir i explicar, donant així la impressió que foren els iniciadors del que li havien "manllevat".

EL PACIFISME EUROPEU DE VIVES

La societat concebuda per Vives era com una agrupació d'homes iguals, regida per la llei de l'amor fratern i unida pel lligam de la bondat, que havia de ser el seu nex més ferm, més aglutinant i més segur. Al llarg de

les seues obres, l'exiliat valencià insistí en el fet que, per a les relacions humanes, aquesta base era absolutament necessària i opinava que era el mitjà infal·lible per tal d'enfocar i, és clar, resoldre tots els problemes de la societat. Tenint en compte tot allò que cal tenir en compte, per a ell l'origen d'aquell amor fratern es trobava en la religió perquè, deia, "com que el perfeccionament de cada cosa és l'assoliment del fi per al qual fou creada, la religió és l'únic mitjà per a perfeccionar l'home".

El fervor dels seus sentiments religiosos, la sinceritat amb què s'alçava contra els abusos, els crims i les extorsions que, en nom de la religió, cometien aquells que es pretenien els seus representants més genuïns, comporten que els seus llibres fossin mal vistos per la Inquisició espanyola que, a més, coneixia sens dubte tot allò referent a la història personal del llinatge dels Vives. I és que propugnava el que a aquella mena de gent més els podia desagradar: un amor sincer per a tothom, fos quina fos la religió que professés i fos quina fos la seva raça. És a dir, per damunt dels dogmes, englobant fins i tot les classes socials més desafortunades, superant l'ambient general de la seva època. I és que la societat concebuda per Vives abraçava, sense limitacions, la humanitat sencera.

Per això, té encara més interès l'obra que escriví, tot just encetada la trentena, sobre *Les divisions d'Europa i la guerra turca*. S'hi endinsava profundament dins de les línies més clares de l'europeisme modern.

Com que l'amor fratern vol dir, sobretot, la pau, i com que tots els homes i dones són germans que pertanyen a la mateixa família, el crim pitjor que, segons ell, es podia cometre era el de fer la guerra. Per això, esdevingué un apòstol decidit i apassionat de la pau. Ho féu, certament, amb conceptes que, com ell mateix reconegué, no eren originals. Però no és menys cert que ningú no ho féu amb tanta vehemència com ell ni amb uns paràgrafs tan commovedors, agressius, arriscats i eloqüents com els que ell hi consagrà a la seva obra.

Com podíem esperar d'un home del seu temps, ho féu trametent cartes als personatges que podien fer alguna cosa per tal de remeiar la situació. Com ara el neerlandès Adrià VI, a qui en el moment de ser coronat papa escriví exhortant-lo al compliment rigorós dels seus deures. O el rei anglès Enric VIII, a qui li recordava els estralls immediats de la guerra com també

Brujes en un gravat del 1600.

les seqüeles perdurables que tenen les conteses bèl·liques: "Així que hi ha guerra, tota la societat pateix, tal com en un cos malalt no hi ha cap part que exerceixi amb normalitat la funció que li és pròpia".

El testimoni del valencià sobre els estralls que la guerra causava en el seu temps no són exageracions d'un esperitat que, endut per l'entusiasme de la seva generositat, deforma i caricaturitza la realitat que vol corregir. Ell era, de fet, un testimoni real i la seva època conegué una activitat guerrera extraordinària. Les armes es feien sentir a tot arreu, tant a Europa com a l'Àfrica, a les terres novellament descobertes a Amèrica i als confins mateixos d'Àsia, passant per aquella zona particularment sensible que sempre ha estat la Mediterrània oriental. Per motius religiosos, per motius polítics, per motius econòmics i socials. I no solament hi havia bregues entre països diferents, sinó que n'hi havia, a més, al si mateix de cada país, com ara amb l'alçament dels comuners de Castella, les germanies del País Valencià i de Mallorca, dels pagesos d'Alemanya, o dels anabaptistes en diverses terres dependents de l'Imperi. Quan el llenguatge dels estils i dels homes de guerra callava en algun lloc, es deixava sentir en un altre. I quan callava, el flagell romania freqüentment a través dels soldats, llicenciats o no, que amb les servícies que exercien damunt fins i tot de territoris addictes, de ve-

gades fomentaven un altre motiu de guerra que els permetés aprofitar-se del país o que obligués els habitants a desempal·lar-se'n al preu que fos.

Segons Vives, la causa de la pau només podria triomfar si la Humanitat acceptava la seva responsabilitat col·lectiva. En *De la concòrdia i la discòrdia al gènere humà*, raonava amb energia que la concòrdia no era l'única solució possible per als mals del món; i que no depenia exclusivament dels estats o dels prínceps, sinó que era la responsabilitat de tothom. És curiós de constatar les reaccions diferents que, davant d'aquella situació, tenien un humanista castellà com ara Alfonso de Valdés i el pensador valencià. Valdés havia posat totes les esperances d'aconseguir la pau a Europa en la persona del sobirà d'Espanya, Carles V. Mentre que Vives formulà tot un pla de concòrdia universal basat, no en un home, sinó en tots i cadascun dels homes.

EL RESPECTE D'ALTRI

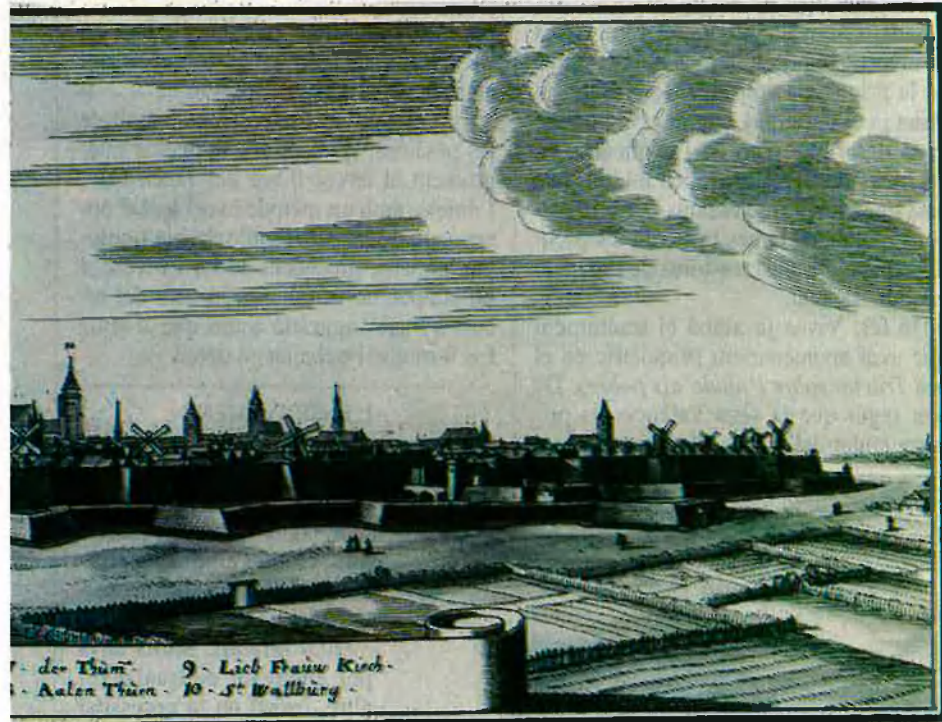
El seu profund respecte per la persona humana —ell que sabia per experiència familiar el valor que allò tenia— el feia rebutjar l'ús de la tortura com a mitjà d'indagar la veritat per part de la justícia oficial. Sostenia, amb prou bases per a fer-ho, que els resultats pràctics d'aquells procediments eren la ineficàcia ja que,

sició que ell anomenava en secret amb l'eufemisme de *la Fortuna*, només podia esgrimir l'única arma que posseïa, la ploma, i això prou bé que ho féu.

LA MEDICINA

Vives ensenyava que la medicina havia tingut els seus orígens en la desesperació, a mesura que la necessitat obligà tots els humans a valer-se de l'experimentació en aquells casos en què ja no hi havia esperances. I així s'anà acumulant una rastellera de resultats experimentals que arxivava el receptari dels medicaments que havien tingut efectes beneficiosos. Per a ell, seguint els autors llatins Plini i Varró, aquesta era l'essència del mètode hipocràtic. Però Vives recordava que, seguint l'afirmació del mateix Hipòcrates, els experiments variaven d'acord amb un seguit de circumstàncies, com ara l'edat, el sexe, el temps, el lloc i la condició física del pacient. Deia que la medicina era una filla de l'experiència regulada pel juí perspicax. Per això, en *De tradendis disciplinis* aconsellava que els que es preparaven per a ser metges estudiessin amb cura especial l'anatomia. Imaginem-nos el que els seus consells devien suscitar a les ments retrògrades de l'època: "Que examinin totes les parts del cos, per tal de determinar quines són les forces de cadascuna, quina disposició natural tenen i quina proporció o harmonia hi ha entre elles." Per tant, exhortava els futurs metges a seguir "frequentment i assíduament la dissecció del cos humà, fixant-se bé on comencen les venes, els nervis i els ossos, d'on vénen i cap a on van, quines dimensions presenten, quina funció tenen i quines són les relacions entre els uns i els altres." I finalment els recorda que, en estudiar-ho, procuressin notar bé totes les propietats per tal de connectar-les amb les de les plantes. Ja que, assegurava, "les plantes posseeixen propietats curatives, útils per a tots els medicaments".

Opinava que, al seu temps, les arts terapèutiques havien entrat en decadència. I per a ell, "la primera i més maligna" de les causes provenia de l'absència de pràctica, d'experiència i de criteri filosòfic entre els que practicaven la medicina, perquè havien arribat a dependre exclusivament d'unes poques observacions pròpies, a refiar-se massa en les dels altres, sense aturar-se a sotmetre-les a l'escrutini de la raó o a creure que tota mena d'experiments sempre són vàlids a desgrat de la índole de les malalties i de les circumstàncies en què es donen. Fet incert i perillós

J. H. W. P. - M. - 1568, 1569

ARXIU MAS

ben lluny de servir per a la finalitat que buscaven, falsejaven la veritat i en dificultaven la recerca: "N'hi haurà que mentiran per tal de deslliurar-se d'uns dolors actuals, o per a no partir-ne de més greus, o per tal que no els matin. Jo no sé pas què poden dir a favor d'aquesta pràctica, ja que el valor present en els febles i l'aprensió del càstig subsegüentment en els robustos, apaga i talla quasi del tot la veu de la veritat. D'aquí nasqué aquell proverbi: 'Mentirà consemblantment el que podrà i el que no podrà suportar la tortura'."

Per això Vives deia que la tortura li semblava una cosa inhumana i, per tant, impròpia de cristians. Feia remarcar que els pobles bàrbars no en féren ús, i en canvi hi havia el contrasentit que els cristians del seu temps sí que torturaven, i deia que els turments són, ben sovint, pitjors que la mateixa pena de mort, com ho demostrava el fet (ell ho deia en present) que molts dels reus preferien sofrir la pena màxima de la mort abans que patir el suplici de les tortures. S'estranyava que els cristians poguessin mantenir una institució tan inhumana i fossin capaços de sentir els gemecs i presenciar les llàgrimes de dolor d'homes i dones que ni tan sols sabien si eren culpables o no. I acabava dient; les raons que han estat dites contra l'ús dels turments són molt fortes, mot més que les que són escrites a favor seu o en defensa

d'aquest sistema bàrbar, que al costat de les altres semblen fútils i ben febles.

I amb tot, encara avui hi ha qui defensa la idea que els contemporanis d'aquelles injustícies ho trobaven tot ben normal i mai no protestaren contra la situació. Allò que el filòsof valencià volia aconseguir significava un canvi estructural. Ja ho sabia prou. Però contra la força dels que exercien aquell poder, enfront de la inqui-

Frontispici del llibre *Instrucció de la dona cristiana* (1534).

ARXIU MAS

per al malalt. D'altres, en canvi, anaven plens de tota mena de preceptes teòrics, però mancaven totalment d'experiència. sense haver mai practicat la medicina, passaven a exercir el seu art, "encara que la seva base principal no consisteix pas en la retenció i la comprensió del que està escrit, sinó en la freqüència de la seva aplicació pràctica." Força homes cobejosos de lucre havien entrat a la professió pel camí més fàcil, "el d'estudiar la relació acumulada de tots els tractaments curatius, però amb uns coneixements molt curts o nuls."

Si d'una banda la medicina s'ocupa de la salut de la humanitat en termes purament generals, el metge només ha de preocupar-se del benestar de pacients individuals, aplicant els preceptes de l'art a cada cas singular. Ara: si les ensenyances de la medicina no podien tornar la salut al malalt, era que aquella encara no havia arribat a l'estat de desenvolupament que li calia. Els seus preceptes havien estat falsejats per manca de pràctica, i els seus ensenyaments havien de ser modificats fins a adaptar-se a les condicions imposades per la realitat. L'objectiu mai no era "científic", o sigui el fet d'arribar a conèixer la veritat, sinó pràctic. "La raó, buscant la veritat, aconsella la voluntat, la qual al seu torn actua en funció del bé." I aquest bé tan sols té sentit dins del context d'una estructura social.

LA PSICOLOGIA

Si, per a ell, en *De les arts corruptes*, la filosofia moral ja no era el que havia estat en l'època clàssica, era perquè l'home havia de tornar a conèixer-se ell mateix i, en fer-ho, acabar coneixent-ho tot. L'exemple millor era Sòcrates, que havia concentrat tots els seus poders d'observació en l'home interior, estudiant-se primer ell mateix i fent ús del coneixement adquirit per tal de reestructurar i reorganitzar el seu esperit; "En acabat, exterioritzà l'instrument medicinal que així resultava com a un mitjà d'assolir el benestar, tant en la vida privada com en la pública."

En adonar-se clarament que, dels estudis de la ment era possible obtenir una guia per als usos pràctics de la vida quo-

tidiana, assenyala, alhora, el camí cap a la investigació dels temes més fecunds de la psicologia empírica. Joan Baptista Peset ja destacà que, tant des del punt de vista descriptiu com de l'explicatiu, en les obres de Vives es troben multitud de passatges força interessants per a la psicopatologia, en temes tals com les pseudopercepcions i els trastorns de l'atenció i del pensament.

De fet, Vives ja alabà el tractament que avui anomenaríem psiquiàtric en el seu *Tractat sobre l'ajuda als pobres*. De ben segur que la seua València, la primera ciutat del món on fou construït un

libido. Paraula que cercaríem en va en l'edició de Llorenç Riber, ja que traduí aquesta paraula com a "pasión".

I no és que no l'interessés l'estudi de les passions. Al contrari, hi dedicà íntegrament el tercer llibre del *Tractat de l'ànima*, amb un mètode excel·lent d'observació de la caracteriologia i la tipologia humana, precedent de La Bruyère. I on tampoc no hi faltà un esment del recurs a l'autosuggestió abans que el tema fos formulat i treballat en detall.

L'ENSENYAMENT

Millor que ningú abans que ell, sabé adonar-se, amb una sagacitat remarcable i uns coneixements penetrants, de les condicions psicològiques i l'estructura mental infantil. Molts anys per endavant de qualsevol altre, insistí en la necessitat d'un coneixement previ dels nens abans d'iniciar les tasques pedagògiques i la d'acomodar la tasca educativa a les seues aptituds, la seua vocació i el seu caràcter. En el qual fou, és clar, el precursor de l'orientació professional.

En matèria educativa, s'apartava de la majoria dels autors renaixentistes, que només consideraven dignes d'una bona educació els xiquets que, per les seues qualitats i, sobretot, la seua situació social, es trobaven per damunt de la resta de la societat. Per a Vives, totes les criatures, amb independència d'origens, de mitjans de vida, de qualitats i fins i tot d'aptituds, mereixien ser instruits. I aquesta instrucció la volia completa,

des de llegir i escriure fins als bons costums i els principis més amplis de la moral.

En els seus esforços pedagògics, l'instrument més eficaç per a ell era el llençatge, que considerava el vincle principal i l'aglutinant primordial de la societat humana. Molts dels preceptes que hi propugnava, els explanava clarament en el seu *Art de parlar*, *Les disciplines*, o la *Pedagogia pueril*, obres totes en què fou precursor de Locke i de molts pedagogs anglesos, començant per Mulcaster.

Plaça de la Creu Nova.

RAFA GIL

manicomi digne d'aquest nom, l'inspirà els notables paràgrafs on s'ocupà del tracte que calia donar als malalts mentals.

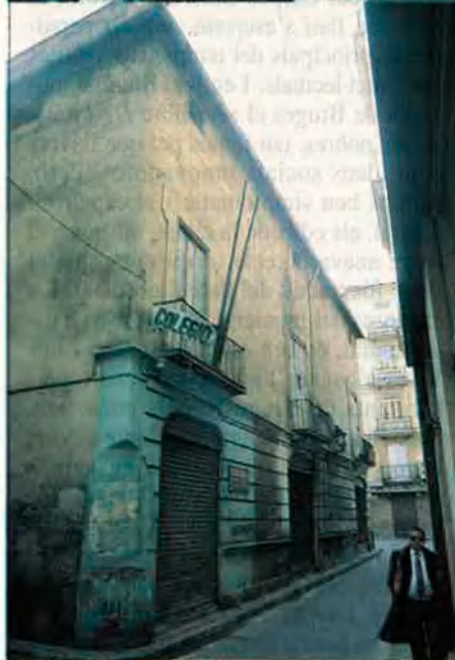
En la seua *Vigilia al marge del somni d'Escipió* anticipà el concepte, que després reiteraria, de la interpretació del sentit dels somnis. En considerar aquest fet, sembla aprofitar-se (com més tard ho faria Freud) dels postulats cabalístics. En estrany paral·lel amb el metge jueu de Viena, també féu l'afirmació que l'amor corporal hauria d'anomenar-se

VIVES I LA LLENGUA PRÒPIA

¿Per què no hauríem de suposar que el valencià Vives hauria escrit en la parla autòctona de València, ell que des de tan lluny la recordava, evocava els seus llocs, remembrava els seus costums i, sobretot, feia memòria de la seva llengua, dient que mai no havia oblidat les oracions, les platxèries i noms de coses que la seua mare li havia ensenyat en valencià; ell, l'educador experimentat, autor de tot un mètode d'ensenyament difós i conegut arreu del món, que insistia que, com a vehicle per a aprendre, no hi cap llengua superior a la materna?

Al seu llibre, *Dona cristiana* fa una al·lusió molt clara al "llenguatge que ja fa més de dos-cents cinquanta anys que parlem entre nosaltres". I aquest llenguatge, parlat entre ells des de feia més de dos segles i mig, només podia ser el català de València. És, ben segur, el llenguatge de la seva família, que els registres inquisitorials ens han conservat abundantment en els processos incoats contra la majoria d'ells. És, certament, el llenguatge que li sortia del fons de l'ànima al seu pare, quan el torturaven els *esbirros* de la Inquisició espanyola que, per cert, l'interrogaven en espanyol: "Que Déu empare la mia ànima si jo sé més del que tinc dit! Senyors, no sé més; matau-me, que no sé més! Oh mesquí de mi, avallau-me, que jo diré la veritat!"

De la colla d'humanistes de la seua època, Vives es distingí precisament per propugnar l'ensenyament en la llengua materna, i no en llatí, el llenguatge escolar del temps. Efectivament, una caracte-

Tres aspectes de la València de Vives: la Llotja, la casa dels Valldaura, i detall de la façana de la Llotja.

RAFA GIL

rística colpidora de la didàctica de Vives, en què fou el pioner entre els humanistes del renaixement, fou l'encoratjament de l'estudi i usatge de la parla pròpia en comptes de la pràctica, comuna en les escoles de tots els països de la seua època, de restringir l'ensenyament i l'estudi al mitjà exclusiu de la llengua llatina: la seua apel·lació a l'ús de la llengua materna tenia els seus orígens en el record de València. I en els seus escrits apel·la amb aquest objectiu a l'experiència valenciana des dels temps de Jaume el Conqueridor.

A l'escola, els infants havien de parlar la llengua materna i havien de ser corregits pel mestre quan cometessin algun error en la pronúncia o els coneixements de la llengua pròpia. I com és lògic a partir d'aquesta actitud, els havia de ser permès que la parlessin també fora de l'escola, per tal d'evitar que acabessin parlant alhora un mal llatí i una mala llengua materna; que era el que, segons ell, passava en la majoria de les escoles del seu temps.

Si els infants havien de ser ensenyats mitjançant la llengua materna, llavors els mestres també havien de conèixer-la perfectament, perquè "si ell mateix no sap expressar adequadament i exactament en la llengua materna el que vol dir, fàcilment farà que els infants s'equivoquin, amb uns errors que els acompanyaran quan siguin més grans."

Però el mestre, segons Vives, encara havia de saber més. Havia de conèixer el creixement i desenrotllament històric de la llengua materna, les paraules que s'havien anat incorporant al llenguatge, aquelles altres que havien caigut en desús i les que havien canviat de sentit. Al-

trament, amb els canvis múltiples d'un llenguatge, els llibres escrits un segle abans es convertirien en inintel·ligibles per a la posteritat. De manera que Vives encabia en el seu sistema educatiu l'estudi per part dels mestres de la literatura autòctona dels països on es feia l'ensenyament, i la seua possible inclusió en el futur *currículum*. Contingència que, probablement, mai no havia estat suggerida per cap dels seus amics humanistes contemporanis.

Vives sobtà encara els seus contemporanis amb l'opinió que totes les disposicions legals havien de ser clarament expressades en la llengua nativa, i revisades de tant en tant per tal de posar al dia el llenguatge. Perquè tothom havia de ser capaç d'entendre exactament el que les autoritats legals esperaven d'ell. Aquesta altra clara defensa d'escriure en la llengua del país, i no en llatí, també es podia esperar per part d'un antic habitant de València, ciutat on llavors com ara i a desgrat de les moltes vicissituds, el Tribunal de les Aigües es reunia a la plaça dels Apòstols per a jutjar totes les disputes relacionades amb el sistema de reg. Tots els comentaristes apunten que si Vives era tan diferent a la resta dels humanistes de la seua època, era perquè tan sovint s'inspirava en les experiències de la seua adolescència a València.

Vives deia, ben clarament, que era millor ser útil a un gran nombre de persones en la llengua vulgar, que no pas ser-ho per a unes quantes només en llatí. I així, en una carta adreçada al rei Enric VIII d'Anglaterra, fins i tot havia defensat la idea d'escriure llibres en llengua vulgar per a educar la gran massa del poble: "Que seria ajudada literàriament en part per mitjà de discursos, en part per mitjà de llibres, escrits en la llengua materna, aconsellant-los sobre els temes mereixedors d'estudi, pels quals les seues bones hores no anessin dedicades a recitar faules de velles ni s'esmercessin en actes aliens a la bona conducta."

És a ell que li correspon l'honor d'haver estat el primer reformador pedagògic que parlà a favor de l'ensenyament del fet autòcton i de les llengües modernes, paral·lelament amb l'ensenyança del llatí i del grec i, si hi havia temps, de l'hebreu i de l'àrab. No cal esforçar-se gaire per a imaginar com devia desagradar això dar-rer els ensenyaires oficials de la terra nativa que havia deixat. També és cert que, en això, es distingia força dels pedagogs reformadors de la més alta significació. Per això és encara més

dramàtic el fet que la seua obra, sobretot com a pròpia d'ell, hagi estat injustament ignorada per la posterioritat, entre altres causes per la manca d'ús en què no tardà a caure el llatí, la llengua en què Vives es veié obligat a redactar la quasi totalitat dels seus escrits.

Si escrivia en llatí era per tal de poder ser entès a les terres estrangeres on vivia. Perquè és prou conegut que rebia més cartes en català de València (*la nostra llengua* com, és clar, ell l'anomenava) que no pas en llatí. I que el llatí era per a Vives l'únic llenguatge de comunicació de què podia disposar en un país de llengua neerlandesa, on residí la major part del temps, o fins de llengua anglesa en el temps que professà al col·legi del Corpus Christi d'Oxford, és obvi. En llatí s'escrivia amb els personatges principals del temps, tant polítics com intel·lectuals. I en llatí lliurà al municipi de Bruges el seu llibre *De l'ajuda als pobres*, tan famós pel que llavors eren idees socials innovadores. Però, com és ben simptomàtic i al capdavant natural, els edils de la ciutat, als quals el llibre anava adreçat, disposaren que el llibre fos traduït del llatí al neerlandès, a expenses del municipi. Si no arriba a estar traduït, és ben difícil que Joan Lluís Vives s'hagués pogut fer entendre pels habitants de Bruges o pels consellers municipals, de llenguatge flamenc que, llavors com ara, era ben viu i puixant.

No s'hi val a dir que aquell cas tal vegada era particular i que el llatí continuaria sent àmpliament entenedor per als dirigents d'altres països. Però no. Perquè, llavors i en la mateixa època, Vives no hauria estat traduït a l'alemany, ni a l'italià, el francès i el castellà. En l'àmbit mateix del castellà tenim uns casos contemporanis d'ús de la llengua pròpia de preferència al llatí. Com el del doctor Laguna, que publicà en la seua llengua materna castellana el *Dioscòrides*, el gran tractat de botànica i d'herbolaris espanyols. ¿Caldria, encara, citar l'obra tan coneguda dels germans Valdés, amb el *Diálogo de la lengua*?

I a més, ¿què en fariem, doncs, del tractat *De instituenda Scola*? Quan Vives el volgué fer conèixer als jurats de la seva ciutat natal, els l'envià en la llengua pròpia amb el títol *De l'establiment de la Scola*, perquè l'*Estudi General* es trobava sota el patronat d'aquelles autoritats valencianes. Dir això no és, de cap de les maneres, una *ucronia*. Perquè el fet és que aquell tractat de Vives, en la parla que li era pròpia sí que existí, real-

ment. Baldament, després, només s'hagués perdut (que és el mínim que podem dir) caldria escatir la incúria, la desídia o el que fos dels que permeteren que la pèrdua succeís. I no canviaria el fet que, així com quan escriví un llibret per als caps municipals de Bruges ho féu en llatí —per tal de poder ser entès del públic al que s'adreçava— aquells, al seu torn, el feren traduir immediatament al seu llenguatge neerlandès —per tal que el llibret pogués ser entès pel públic a qui interessava. La comparació de tots dos casos i les deduccions que inevitablement se'n deriven, són ben clares.

Per consegüent, si el tractat enviat a València anà acompanyat per una carta especial, escrita en la llengua de la seua terra d'origen, des de tant lluny estant, no entenc (o potser comprenc massa) el rebuig a acceptar que avui tindriem, almenys, algunes obres de Vives en *valenciana prosa*. Fet que res no tindria d'estrany en un pedagog partidari d'ensenyar en la llengua autòctona.

VIVES I LA DONA

Si Vives defensava l'ensenyament en llengua materna a l'escola, i això comportava també l'ensenyament femení, és natural que s'ocupés extensament de l'educació de les dones. Justament, ací se separà també d'Erasme, que es trobava lluny del seu parer; i, com a bon pedagog, demostrà sempre un gran interès per l'educació intel·lectual femenina.

Tenint en compte els estudis mentals i anímics a què es dedicà tota la seua vida, no és gens estrany que arribés a percebre com ningú la psicologia femenina com és palès en *La formació de la dona cristiana*, que fou la primera obra a posar en relleu la importància del paper exercit per la dona en la societat. A desgrat del parer de la gent del seu temps, mai no negà a la condició femenina el mateix nivell intel·lectual que l'home.

És clar que avui moltes de les seues observacions ens poden resultar anacròniques i, fins i tot, carrinclones. Així, en *La formació de la dona cristiana* arriba fins a recomanar-li que no surti de casa, tret dels casos urgents; i, en tot cas, que no parli ni rigui en públic. Més que d'una misogínia determinada, Vives ací es feia l'interpret dels prejudicis de les dues (o potser tres) cultures que ell havia heretat i era endut, tal vegada, per un desig de protegir la dona de manera adequada per a l'època en què vivia.

I és que no hem de perdre mai de vista

Retrat de Joan Lluís Vives, reproduït de la Nadala de la biblioteca Bas Carbonell (Xàvia, 1991).

ARXIU

els temps en què escrivia ni, d'altra banda, no podem demanar a cap autor una emancipació completa dels prejudicis coetanis, entre ells els antifemenins. Encara que no tots els consells que, per exemple, donava a la dona eren en el sentit de suportar el caràcter del cònjuge i mantenir a tota costa l'harmonia de la llar. I almenys, també produí un altre llibre on s'estudiaven *Els deures del marit*.

La universalitat de la instrucció, Vives la volia per a tots dos sexes. Per a ell, el més gran enemic de la dona era la ignorància. Encara que, presoner del seu temps, no li semblava bé que les dones poguessin dirigir escoles; i limitava el seu aprenentatge a "aquelles lletres que inclinen els costums a la virtut" i els diversos treballs manuals relacionats amb l'economia domèstica, "encara que fos princesa o reina".

**JOANNIS
LUDOVICI VIVIS VALENTINI
OPERA OMNIA,**

DISTRIBUTA ET ORDINATA
IN ARGUMENTORUM CLASSES PRÆCIPUAS
A GREGORIO MAJANSIO, GENER. VALENT.

Urbis Romæ, in Civitate, et Quæritur 1541. Per
Edictum emanatum in 1540, et Deum Regem

ITEM

VITA VIVIS SCRIPTA AB EODEM MAJANSIO.
LIBERALITER EDITIOHIS IMPENSAS SUFFICIENTE

EXCELLENTISSIMO DOMINO,

D. D. FRANCISCO FABLAN ET FUERO,
ARCHIEPISCOPO VALENTINO,
Episcopi Prælati Sigæni, Magni Curie Italici, Regis
Ordinis Cantuarii

TOMUS I.

VALENTINÆ EDSTANORUM.

IN OFFICINA BENEDICTI MONODOTI, HÆC ET ELÆ DOMINI
Antiquissimi Typographi Anno MDCCLXXXII.

Frontispici de l'Opera Omnia de Vives. ARXIU

UN HUMANISTA INTERNACIONAL

Els aspectes més pràctics de l'obra de Vives, en especial els referents a l'ajuda als pobres, tingueren en general una acollida molt favorable i repercutiren en tot Europa. Val a dir, però, que les seves idees eren llavors revolucionàries perquè, segons els seus adversaris, Vives preconitzava la "secularització de la caritat", prerrogativa especial dels eclesiàstics. De manera que consideraven herètica la participació de funcionaris laics en la resolució del problema de la pobresa, a base d'ajudes, la distribució de treball i la prohibició de la mendicitat. Malgrat l'oposició dels ordes mendicants, les idees de Vives triomfaren arreu d'Europa. A Flandes, a França, a la mateixa Espanya i a la llarga, però sobretot, a Anglaterra.

Sorprèn la manera en què la intel·ligència d'un sol home arribà a tractar tants de camps del saber. Basant-se en la suma de coneixements antics, es llançà camí enllà per rutes que fins l'època moderna no tornarien a ser petjades. Si els seus col·legues flamencs, que l'admiraven, l'anomenaren "el segon Quintilià", fou més important encara la influència que Vives exercí damunt de la cort anglesa i, a la llarga, damunt de l'esplendor cultural de l'època elizabethana. De fet, per a una gran part d'Europa, el pensador fou l'humanista internacional per excel·lència de la primera meitat del segle XVI.

Jordi Ventura